

ATATÜRK VE SONRASİ DÖNEMİ TİYATRO FAALİYETLERİ

DOÇ. DR. ENVER TÖRE

MARMARA ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ / TÜRKİYE

Tiyatro hayatımız, gerek edebî bir tür olarak, gerekse sahne faaliyetleri açısından Tanzimat'tan sonra yeni bir mecraaya girer. Geleneksel tiyatro tarzımızın ihmal edilerek yerine Batı tarzının, bütün elemanlarıyla hayatımıza girmesi, Batılılaşma sürecimizin bir diğer yanıdır.

Tanzimat Dönemi, gelişmiş, medeni, yeni bir sistemin arayışıdır. Yazarlarımız, ülkenin gelişmeye engel problemlerini bu dönemde teşhis ederler. Unutulmuş vatan kavrından, yeni bir sosyal yapılanmaya kapılar açılır. Bilhassa aileyi ilgilendiren meseleler, kadının yetiştirilmesi ve eğitimi, evlilik şartları tartışmaya açılır ve tiyatro yoluyla da gözler önüne serilir.

Meşrutiyet yılları, teşhisi yapılan hastalıkların tedavisi için tekliflerin bolca yapıldığı bir dönemdir. Maalesef bu dönem, Osmanlı'nın en hazin senelerini içine alır. 1908'den sonra kısa süreli bir tiyatro hayatının ardından başlayan büyük yıkım savaşları, sosyal ve kültürel hayatı da tiyatro ile birlikte bitirir. Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar Darülbeyaz'ın dışında, cılız bir iki faaliyet yanında (Donanma cemiyeti, Burhanettin Tepsi topluluğu gibi) başkaca önemli bir tiyatro hayatımız olmaz. Nitekim Darülbeyaz'de büyük savaşın başlaması üzerine kesintiye uğrayacaktır.

29 Ekim 1923, yüzünü Batı'ya dönmüş yeni bir devlet anlayışıyla, yeni müesseselerin hızlı bir şekilde hayata geçirildiği tarih olur. Güzel sanatların bütün kolları gibi Tiyatromuz da bu hıza ayak uydurur. Tiyatro, eskiden olduğu gibi sadece bir eğlence mekânı olmaktan çıkar ve Avrupalı kültürün merkezi konumuna getirilir. Oyunculuk ciddi bir meslek olarak kabul görülür ve seyirci önemsenir. Nitekim çok geçmeden tiyatromuz bu yolda ihtiyaç duyduğu bütün elemanlarını yetiştireceği mektepleri ve kuruluşları devreye sokar.

Bir taraftan tiyatro sayısının artması, sanatçı kadrosunun genişlemesi, seyirci sayısındaki artış; kısa zamanda millî bir tiyatro repertuarının doğmasına vesile olur. Sayısı artan yazarlarımız, sosyal ve siyasî gelişmelerden beslenirler ve yeni kuşaklara köprü vazifesi görürler.

Tiyatromuzun tarihiyle uğraşanlar, Cumhuriyet dönemini tasnife tâbi tutarken (Özdemir Nutku, Sevda Şener ve diğer bir kısım araştırmacılar) üç aşağı beş yukarı Prof. Dr. Metin And'ın tekrarı gibidirler. Hatta tasnifte gereksiz ayrıntılara takıldıklarını, tekrara düştüklerini, hatalı bilgiler verdiklerini bile söyleyebilirim. Prof. Dr. İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı* isimli yeni kitabında¹ dönemin edebiyatımızla ilgili kısmını derli toplu, doğru, açık ve anlaşılır bir biçimde anlatmıştır. Bu yüzden burada yazar-eser-konular hakkında geniş bir değerlendirme yapmayı uygun buluyorum. Detaylı bilgi edinmek isteyenlerin, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı* isimli eseri dikkatlice incelemelerini tavsiye ederim.

Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatro faaliyetlerini bir bütün halinde değerlendirirken Atatürk Dönemi Tiyatrosuna özel bir yer ayırmak istiyorum. Zira, bu dönem, diğer müesseselerde olduğu gibi tiyatronun da alt yapısının oluşturulduğu dönemdir. Sonraki dönem ise, rayına oturan tiyatromuzun uğradıkları istasyonların teba-

rüz ettirilmesi, zenginleşmesi şeklinde nitelenebilir. Çünkü Türk milletinin önüne, medeniyet rayını döşeyen, yeni bir lokomotifle varılacak hedefi ve amaçları belirleyen büyük Atatürk'tür. Bu benzetmemizi Mehmet Kaplan'ın şu sözleriyle daha anlaşılır hale getirmek isterim: "Büyük bir kumandan olduğu kadar, büyük devlet adamı ve devlet kurucusu da olan Atatürk, kısa zamanda Türkiye'nin

Milli Osmanlı Tiyatrosu Cemiyeti

çebresini değiştirir. Onun yetiştirdiği nesiller, o öldükten sonra, onun kurduğu müesseseleri koruyarak, Türkiye'yi çağdaş medeniyete ulaştırmak için pek çok emek sağlarlar.”²

Milli mücadelenin kazanılması, milli kimliğimiz için ilk büyük adımdır. Atatürk, millet kimliğini oluşturabilmek maksadıyla toplumu toptan harekete geçirir. Bu konuda çok çarpıcı bir örnek, Servet-i Fünun'un 37. yılında gerçekleşir. Ahmet İhsan, “Türkiye'yi kurtarıldıktan sonra Gazi Hazretleri, Türkleri uyandırdı ve bize yeni uyanıklık yolunu gösterdi. Onun için Servet-i Fünun'a Uyanış adını koydum.” der.³

Artık yeni düzen yerleşik ve medeni bir toplum olmaktadır. Nitekim pek çok sahada olduğu gibi tiyatro alanında da bilinçli işlere girilmiş.

Atatürk'ün söylev ve demeçlerinde yer alan ve Prof. Dr. Metin And'ın Atatürk ve Tiyatro isimli kitabında yeniden hayat bulan, bizim de faydalandığımız, sanat ve sanatkar bahsi için sarf ettiği sözler, bu bilincin düzeyini ve önemini ortaya koyar. Bunlardan birkaçını burada aktarmak istiyorum:⁴

“Bir milleti yaşatmak için birtakım temeller lazımdır ve bilirsiniz ki, bu temellerin en mühimlerinden biri sanattır. Bir millet sanattan ve sanatkardan mahrumsa tam bir hayata malik olamaz. Böyle bir millet bir ayağı topal, bir kolu çolak, sakat ve alil bir kimse gibidir. Hatta kastettiğim manayı bu söz de ifade etmeğe kâfi değildir. Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş olur.

Yalnız şunu söyleyeyim ki, milletlere ferdan sanatkar yetiştirmek kâfi değildir. İnsanlar ferdan olarak çalışırlarsa muvaffak olamazlar. Çünkü Allah insanı yaratırken onlara öyle bir baslet vermiştir ki, her insan hemcinsi insanlarla çalışmağa mecbur ve mahkumdur. Bu iştirak faaliyeti âdeti bir ihtiyacı ilahî olunca, maksatları birleştirmenin nasıl zaruret olduğu nu kolayca anlarız.”

....

“Güzel sanatlarda muvaffakiyet, bütün inkılapların muvaffak olduğunun kat'i delilidir. Bunda muvaffak olamayan milletlere ne yazıktır. Onlar, bütün muvaffakiyetlerine rağmen medeniyet alanında yüksek insanlık sıfatıyla tanınmaktan daima mahrum kalacaklardır.”

Atatürk sanatçının toplum içindeki önemine de işaret eder ve sanatçıların ayrıcalıklı kişiler olduğunu “Sanatkar, cemiyette uzun ceht ve gayretlerden sonra alında ışıltı ilk hissedilen insandır.”, şeklinde açıklar.

Biz Atatürk'ün, tiyatroya gittiğini, oyunlardan sonra sanatçıları kabul edip, tiyatronun meseleleri hakkında görüşlerini aldığını ve sanatçıları taltif ettiğini de biliyoruz. Cumhuriyet'in ilanından birkaç ay önce İzmir'de Darülbeydi sanatçılarını seyretmiş ve alkışlamıştır. Sanatçıları kabulünde Türk kadınının mutlaka sahneye çıkmasını istemiştir.

10 Haziran 1926 günü de içlerinde Raşit Rıza ile Bedia Muvahhit'in de bulunduğu bir tiyatro topluluğuna Atatürk şöyle seslenir:

“Sizleri çok takdir ederim. İnkılabınızda sizin de mühim hizmetleriniz vardır. Şimdiye kadar gördüğüm temsiller içinde sizin temsilleriniz gibi muntazam ve sanatkaranesini seyretmemiştim; sanatınızı meslek ittibaz ederek azmetmenizi, arkadaşlarınızla samimi olarak geçinmenizi bilbassa tavsiye ederim. Sizin vatanı en büyük hizmetiniz Anadolunuzu baştan başa dolaşıp halkımıza sanatın ne olduğunu anlatmanız olacaktır. Turnelerinize muntazam devam ediniz.”

1930 yılında ise Darülbeydi sanatçıları Ankara'da Atatürk'ün önünde temsil verdikten sonra kabul görürler ve Atatürk devrin diğer yöneticilerinin huzurunda anlamlı ve önemli şu sözleri sarf eder:

“Efendiler, hepimiz mebus olabilirsiniz, vekil olabilirsiniz, hatta Reisicumhur olabilirsiniz. Fakat sanatkar olamazsınız. Hayatlarını büyük bir sanata vakfeden bu çocukları severim.”

Bu sözler, tiyatrocularımız için itici bir güç olmuş, özgüvenleri artmış ve bu güçle Anadolu'ya hizmetlerini korkusuzca götürmüşlerdir.

Münir Hayri Ege'nin anılarında da önemli bilgiler mevcut.⁵ Tarihe meraklı olan Atatürk'ün, Faruk Nafiz'in Akın-Özyurt-Kahraman üçlemesini yazmasına vesile olur. Ankara Türk Ocağı binasında İsmet Paşa Kız Enstitüsü ve Gazi Terbiye

Muhsin Ertugrul, Lütfü Ay, Refik Ahmet Sevilgil, Bedrettin Tuncel ve İrfan Şahinbaş

Enstitüsü'nün öğrencilerine Münir Hayri Ege'nin idaresinde bu piyesleri sahneletir. Oyunlardan çok mütehassıs olan Atatürk, Behçet Kemal'in Çoban isimli piyesini seyrettikten sonra şu sözleri eder: “Tiyatro bir memleketin kültür seviyesinin aynasıdır. Bu faaliyetlere devam edelim.”

Münir Hayri, mektep talebeleriyle bu işin zorluğundan bahisle özel bir mektep kurulmasını teklif edince, Atatürk: “Uygundur, hemen bir rapor hazırlayın” emrini verir.

Münir Hayri, arkadaşı Necip Ali'nin (Küçük) tavsiyesiyle küçük bir mektep planı yapar ve Atatürk'e raporunu sunar. Raporu okuyan Atatürk, arka sayfasına şunları yazar: “Bu kadar mühim bir iş böyle yarım tedbirlerle başarılamaz. Bir kanunla Millî temsil Akademisi'nin kurulması temin edilmeli ve Münir Hayri, yabancı memleketlerde tetkiklerde bulunarak bize lâzım olan mütehassısları getirmelidir.”

Nitekim bir hafta içinde TBMM'de “Millî Temsil Akademisi Kanunu” kabul edilir ve Münir Hayri Ege kurulan müessesenin müdürü sıfatıyla Avrupa'ya gider.

Bugünkü devlet tiyatrosuna giden yol böylece Atatürk'ün müdahalesiyle 1936 yılında gerçekleşir.

Atatürk, 8 Kasım 1937'de hükümetinin programını okurken şöyle der: Millî sahnemiz, Türk kültürünün

mâkesi, güzel dilimizin en iyi şekilde telaffuzu ve en bedii tarzda ifadesini yayan sanat kaynağı olarak ele alınacaktır. Bunda, modern teknik vasıtalarına ebemmiyet vereceğiz.

Atatürk'ün cesaretlendirdiği bir başka hadise de Türk kadınının korkusuzca sahneye çıkması, seyircinin kadın erkek birlikte tiyatroya gidebilmesidir. 29 Eylül 1923 tarihli Vakit gazetesinde bu konuyla ilgili haber vardır.

Sahneye çıkan kadınlara polis müdürlerinin zorba davranış biçimleri, Cumhuriyet'ten sonra iltifata dönmüşür. Bu da Atatürk'ün sayesinde.

ATATÜRK'ÜN DRAMATURGLUĞU

Prof. Metin And, Atatürk'ü Cumhuriyet'in ilk dramaturgu olarak nitelendirir. Atatürk'ün yazarlara piyes telkin etmesi, konular vermesi, provalara zaman zaman gitmesini bu değerlendirmeye dayanak teşkil eder.

Bay Önder, *Taş Bebek*, *Bir Ülkü* isimli oyunlar Atatürk'ün müdahalesinin olduğu oyunlardır. Piyeslerin dilinin sade, anlaşılır ve Türkçe olmasına müdahale ettiği gibi; isimlerin ve hitapların da Türkçe olmasını istediği görülür. Daha da ileri giderek *Taş Bebek* piyesindeki mantık hatasına işaret eder. Yazarın piyesteki kadına bir süs gibi bakılmasını, kadına olan inancın belirtilmemesini eleştirir ve şöyle der: "*Biz kadınlar için böyle düşünemeyiz. Kadın varlığı ulusun binbir noktadan temelidir. Artık kendini süs tanımak fikrini tazelemek doğru değildir. Değişmeli.*" Yine aynı piyeste "sevgi bir eğlencedir" sözlerini Atatürk çıkarmış, karşısına "*sevgiyi bir eğlence saymak, onu ciddiye almamak olur.*" diye yazmıştır.

Görülüyor ki Atatürk, sağlam bir tiyatro mantığına, sosyal hayatın değerlerine ve başarının önemine tiyatro yoluyla da dikkatleri çekiyor.

Atatürk, Opera'ya da çok önem vermiş, hatta İran devlet başkanının 1934 yılındaki ziyaretinde *Özsoy* operasını tanzim ettirerek, seyrettirmiştir. Bu Oper, milli operamızın temeli olur.

Atatürk döneminde pek çok yeni oyun yazılır ve oynanır: *Mete*, *Özyurt*, *Atilla*, *Akın (tarihîten)*; *Cumhuriyet Çocukları*, *Beyaz Kabraman*, *Ceza bakimi*, *On İnkilap*, *On yılın Destanı*, *Çınar*, *İnkilap Çocukları*, *Bay Önder* (İnkilapların korunması ve övgüsü üzerine) bunlardan bir kısmıdır.

Türkler, C.18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara

DARÜLBEDAYİ

Darülbedayi, Türk tiyatrosuna çok önemli ve çok özel hizmeti olan bir kurumdur. 1914 yılında faaliyete başlayan bu kurum, maalesef Cumhuriyet'e kadar sağlıklı işlemez. Pek çok sebebin yanında sanatçılar arasındaki geçimsizlik, parasızlık yüzünden sık sık dağılma tehlikesi yaşar. Nitekim Vasfi Rıza anılarında şöyle der: "*Mütemadi dargınlıklar, dağılmalar, tekrar birleşmeler ve tekrar dağılmalar. Neden bu sanatçılar arasında bir tiirlii sağlam bağlantı, ileriye doğru düzgün bir akış olmaz.*"⁶

İşte bu karışık ortamı Atatürk farketmiş ve gerekli uyarısını 10 Haziran 1926 günü yapmıştır.

1923 yılında Darülbedayi'nin belediyeye bağlı bir kuruluş haline gelmesi kaçınılmaz olur. 1926 yılında yeni esaslar çerçevesinde belediyeye bağlanır. 1933-34 sezonunda da adı İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları olur.

Bu yıllarda Muhsin Ertuğrul, Batı tiyatrosunu araştırmak üzere gittiği yurt dışından döner ve "Baş Rejisör" olarak hizmete başlar.

1946'da şehir tiyatrosunun atılım dönemidir. Muhsin Ertuğrul, önce seyirci sayısını artırarak ve seyirciyi eğiterek işe başlar. Öğrencilere özel matinelere düzenler, Halk geceleri tertip edilir. 1934 yılında da İstanbul Şehir tiyatrosu bünyesinde bir çocuk tiyatrosu kurulması için belediye meclisine başvuruda bulunur. Böylece Çocuk tiyatroları hayata geçer. İlk oyun, M. Kemal Küçük'ün *Çocuklara Tiyatro Dersi* ve *Gülmeyen Çocuk*'tur.

1949'da Muhsin Ertuğrul, devlet tiyatrosunda görev alınca, Şehir Tiyatrosu tekrar karışır.

1951'de Orhan Hançerlioğlu getirilir ve o da Alman Max Meinecke'yi "Baş Yönetmen" olarak görevlendirir (F. Kerim Gökay'ın belediye başkanlığı zamanı). Altı yıl görevde kalan Orhan Hançerlioğlu, Gülhane Parkı'nda ve açık hava tiyatrosunda da hizmeti genişletir.

1959 yılına kadar Şehir tiyatrosu Tepebaşı'nda Dram ve Komedi adıyla iki bölüm halinde hizmetini sürdürür. 1959'da Muhsin Ertuğrul tekrar başa geçince genişlemeye ve gelişmeye başlar. Bu arada çeşitli semtlerde yapımına başlanan tiyatro binaları ile tiyatro, daha geniş bir kitlenin, çocuklar da dahil olmak üzere ayağına götürülür. Semt tiyatroları açılır: Kadıköy, Üsküdar, Fatih, Zeytinburnu, Tepebaşı, Beyoğlu.

1966'da M. Ertuğrul görevden alınır.

Bugün açık hava tiyatrosu, Rumeli Temsilleri, Yazounları adı altında hizmet çeşitlendirilmiştir. Zaman zaman siyasi iradenin baskısı altında hırpalansa da; bu kuruluş, hizmetine -istenilen şekilde olmasa da- devam etmektedir.

İzmir ve Adana Şehir tiyatroları da 40'lı yıllarda kurulur. Daha önce İzmir'de Halkevi, tiyatro kolu olarak hizmettedir. 1946 yılında Avni Dilligil'in girişimi ile İzmir Şehir Tiyatrosu kurulur. Kültürpark sergi sarayında Strinberg'in *Güçlü mü?* isimli oyunuyla perde açar. Dört yıl hizmete devam eder, Bu arada çocuk temsilleri

de verilir, Mümtaz Zeki Taşkın'ın *Altın Kalem* adındaki çocuk oyunu oynanır. 1947-1950 arasında *Tiyatro* adıyla 32 sayıya ulaşan bir dergi çıkarılır. 1950'de tiyatro kapanır, buranın sanatçıları İzmir Komedi Tiyatrosu ve Bizim Tiyatro adıyla iki topluluk tiyatrosu kurarlar. İzmir'de 1949 yılında Boş Beşik piyesi ile tiyatromuz Necati Cumalı ile tanışır. 1956 yılında devlet tiyatrosu faaliyetine geçer.

Adana'da ise ilk tiyatronun Ziya Paşa'nın valiliği sırasında kurulduğunu Tanpınar söyler.⁷ Cumhuriyet'ten sonra, 1940'lı yıllarda Burhanettin Tepsî'nin yeni bir tiyatro kurma faaliyeti varsa da bu gerçekleşemez. 1954 yılında devlet tiyatrosunun desteğiyle Şehir Tiyatrosu *Yağmurcu* isimli oyunu oynar. 1965 yılında tiyatro kapanır.

MUHSİN ERTUĞRUL

Muhsin Ertuğrul, Türk tiyatrosunun Batılılaşma macerasında bir öncü ve köşe taşıdır. 2 Ağustos 1924 tarihli *Vakit* gazetesinde "Tiyatro Eserleri" başlığıyla yazdığı yazıda, bugüne kadar Türk tiyatrosu adına eski tarz Fransız sahnelerine ait adaptasyonların oynandığını ve tercüme eserlerde bilinçsiz davranıldığını; artık, medeni dünyanın zevkini oluşturan ve sahnelerini dolduran Batılı büyük yazarlarla (Shakespeare, İbsen, Strindberg gibi) tanışmanın zamanının geldiğini hatırlatır. Söz konusu piyeslerin, münekkittleri ve yazarları da geliştireceğini ve bir yeni zevk yaratacağını sözlerine ekler.

Hayatının en önemli anını; "Gelecek kuşaklar için bir tiyatro açtırmak isteğimi Atatürk'ün kabul edip hemen yarım saat sonra başvekele direktif verdiği andır", diye anlatan M. Ertuğrul, Cumhuriyet döneminin elli yılına damgasını vuran ve tek adam olan kişidir. Oyuncu, rejisör, öğretmen, yazar, yönetici olarak çok yönlü bir kişilikle karşımıza çıkan Muhsin Ertuğrul, adeta Atatürk'ün yönetiminde yaptığını tiyatro dünyamız için gerçekleştirir. Disiplini, işini ciddiye alması, araştırmacı ve uygulayıcılığı, yazar ve seyirci yetiştirmesindeki gayreti, onu tiyatro tarihimiz içinde ölümsüz yapmıştır.

Vasfi Rıza, düştüğü bir derkenarda, Muhsin Ertuğrul'a despot yakıştırması yapanları ayıplar ve gerçekleri bilmediklerinden dolayı söylenenlerin iftira olduğunu ileri sürer.

Muhsin Ertuğrul ile şehir tiyatrolarının çehresi değişir, belli disiplinler oluşur, Batı'nın büyük eserleri sahnelere getirilir, İbsen, Strindberg, Çehov, Show gibi büyük yazarların eserleri oynanır; yerli piyes yazmak için yazarlarımızı teşvik eder ve yeni telif oyunlar ortaya çıkar. Halit Fahri, Musahipzade Celal, Yakup Kadri, Faruk Nafiz, Reşat Nuri, Vedat Nedim Tör gibi tiyatromuza eser veren **Türkler, Çiğdem, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara**

Muhsin Ertuğrul, seyircinin eğitimine büyük önem verir. Yazdığı bir yazıda, Türk seyircisini üç bölüme ayırır. Saygılı aydınlar, gürültücü yarım aydınlar ve yarım aydın olmayanlar diye. 1924 yılında altı maddelik bir "Bilmeyenler için tiyatro adabı" broşürü yayımlar. Burada, tiyatronun eğlence yeri değil eğitim mektebi olduğunu, temiz kıyafetlerle ve gürültüsüzce gelinmesini, piyes esnasında konuşulmamasını, her türlü yeme içmenin saygısızlık olduğunu ve gürültü etmeden piyes seyredilmesi gerektiğini vurgular.

M. Ertuğrul için tiyatro, topluma doğru rotayı çizen bir pusuladır.⁸

HALKEVLERİ

Şubat 1932'de Atatürk'ün direktifiyle çalışmalarına başlayan Halkevleri, başta Ankara, Afyon İzmir, İstanbul, Diyarbakır, Giresun olmak üzere on dört ilde hizmete girer. Halkevleri, halkın kültürünü tanımak, halkı eğitmek, halkla aydın arasında köprü olmak ve böylece Atatürk'ün hedeflediği çağdaş ulusal değerler manzumesi oluşturmak amacını taşır.

Halkevlerinin tiyatro hayatımıza büyük katkısı vardır. Zira bunlar, tam bir bölge tiyatrosu niteliği taşırlar. Kaynaklarını bölgelerinin insanından ve kültüründen alan Halkevleri, çevre illere yapılan turnelerle de tanıtıcı ve özendirici rol oynamışlardır. Bu evlerin yeni bir medeniyet savaşının kazanılması için açılan cepheler olduğunu unutmamak lazımdır.

Halkevleri, daha ilk yılında *Akın, Mavi Yıldırım, Yılmazların İkiizler, Mete* gibi oyunların temsilini gerçekleştirir.

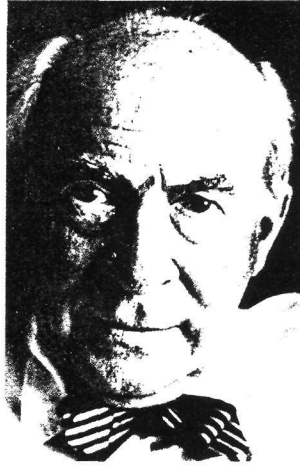
İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Halkevlerini, milli tiyatromuzun kaynağı olarak görmüştür ki; doğrudur. Halkevlerinin amacını ortaya koyan talimatname; medeniyeti Türklükle buluşturmanın bir reçetesi gibidir.

Halkevleri, bütün yurda tiyatronun götürülmesine ve Tiyatro salonlarının yapılmasına, tiyatro ile ilgili insan kaynağının yetişmesine öncülük etmiştir.

Fakat ne yazık ki, yeterli denetimi yapılamayan Halkevleri için İnönü hükümeti yozlaştığı iddiasıyla kapatılma kararı alır. Çok partili döneme geçildiğinde de Halkevleri kapatılır onun yerine 1961'de Türk Kültür Dernekleri kurulur. Fakat kurulan dernekler, Halkevlerinin işlevini yapamazlar.

DEVLET KONSERVATUVARI VE TİYATROSU

Konservatuvarın temelini Atatürk atar. Türk gençlerinin yeteneklerini ortaya çıkarmak maksadıyla böyle bir okul düşünülür. Önce müzik öğretmeni yetiştirmesi

Muhsin Ertuğrul

gayesiyle 1924 yılında Ankara'da Musiki Muallim Mektebi kurulur. Daha sonra 1934 yılında okulun adı Millî Musiki ve Temsil Mektebi olur. 1935 yılında da Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü kurulur.

Millî Eğitim Bakanlığı 1936 yılında Ankara'da bir konservatuvar kurulması için harekete geçer. Kuruluş aşamasında Avrupa'dan iki ünlü isim davet edilir. Zamanın en meşhur müzik otoritesi kabul edilen Paul Hindemith ile ünlü tiyatro adamı Carl Ebert, Ankara'ya çağrılır. Carl Ebert, Tatbikat Sahnesi'ni kurar. 1941 yılında ilk mezunlarını (Cüneyt Gökçer, Mahir Canova, Salih Canar ve diğerleri) veren konservatuvar, aynı yıl Goldoni'nin *Otelci Kadın*'ı, Materlinck'in *Evin İç*i ve Moliere'in *Kibarlık Budalası*'nı oynar. Doğru dürist bir sahne olmadığı için Ankara Halkevi'nin salonu kullanılır.

Tiyatronun yanında bale ve opera kısmı da faaliyete başlar.

1947 yılında Carl Ebert, ülkesine döner ve yerine Muhsin Ertuğrul getirilir. Devlet tiyatrosu kuruluş kanununu çıkartan M. Ertuğrul, sahne meselesine de el atar. Bu arada Büyük Tiyatro binası bitirilir, Küçük Tiyatro binası onarılır ve 1947'de hizmete girer. İlk eser olarak Ahmet Kudsi Tecer'in *Köroğlu* isimli oyunu sahnelenir.

Adı önce Tatbikat Sahnesi olan devlet tiyatrosunun tam olarak kuruluşu 1949'da gerçekleşir.

1949-1951 sezonunda Muhsin Ertuğrul, edebi heyet oluşturur: Refik Ahmet, İrfan Şahinbaş ve Bedrettin Tuncer. A. Kudsi Tecer'in *Köşebaşı* adlı eseri, Küçük Tiyatro'da sahnelenir. Aynı yıl Mümtaz Zeki Taşkın'ın *Altın Bilezik* isimli çocuk oyunu da sahnelenir. Büyük Tiyatro A. Kudsi Tecer'in *Köroğlusu* ile açılır. Muhsin Ertuğrul, seyirciyi dünya tiyatrosunun önemli eserleriyle tanıştır. Klâsik ve modern eserler sahnelerimizde görülmeye başlanır. Ankara'daki memurlara indirimli abonelik uygulaması başlatılır. 1951'de görevden ayrılır.

1951-1954 Cevat Memduh Altar dönemidir.

1954-1959'da göreve tekrar atanan Muhsin Ertuğrul, iki tiyatro binasını daha Ankara'da hizmete sokar.

1959-1970 Cüneyt Gökçer döneminde ise devlet tiyatroları gelişerek devam eder. Oyuncu kadrosu genişler. Batı'nın kaliteli eserleri, seyircimizle buluşmaya devam eder. Bu dönemden sonra devlet tiyatrolarında zaman zaman yönetim zaafı ve istikrarsızlıklar yaşanır. Özellikle siyasi hayatımızın ülkeyi kaosa sürükleyen karışıklığı bu müesseseyi de pençesine alır. 12 Eylül 1980'den sonra devlet tiyatrolarında yeni bir dönem başlar. Bu dönem ayrı bir inceleme konusudur.

Devlet tiyatroları yurt dışı turnelere (Paris, Yunanistan, İtalya, Yugoslavya) gönderilmiştir.

KÖY ENSTİTÜLERİ

Köy enstitüleri, kırsal alanda hızla yaygınlaşan bir eğitim kurumudur. Hasan Ali Yücel'in girişimiyle 17 Nisan 1940 tarihinde hayata geçirilir.

1948'e kadar 21 köy enstitüsü açılır ve 25 bin donanımlı öğretmen yetiştirilir. Bu öğretmenler, okuma yazma oranı düşük, hatta Türkçe bilmeyen kırsal kesime adeta bir kurtarıcı gibi yolların. 1954 yılında bu müessesede kapanır.

Köy enstitülerinde de tiyatroya büyük önem verilmiş, piyes yazarları yetiştirilmiştir. Köy ve köylü edebiyatı burada yetişen köy orijinli yazarlar tarafından popüler hale getirilmiştir.

OYUNCU MESELESİ

Oyuncu problemi, Cumhuriyet'le birlikte büyük oranda halledilmiştir. Hatta kadın-erkek birlikte oyun seyretmenin yolu bile bilfiil Atatürk'ün uygulamasıyla açılmıştır.

Tanzimat ve Meşrutiyet'te oyunculuk hafiye alınan bir iş gibi görülmüştür, Kadın rollerini önce erkekler sonra da gayrimüslim kadınlar paylaşmıştır. Gayrimüslim oyuncular, milli tiyatromuzun oluşma sürecini olumsuz etkilemiş; hatta, tahripkâr ve geciktirici rol oynamışlardır.⁹ Türk tiyatrosunun gelişebilmesi ana dili Türkçe olan kadın oyuncularımızın sahnelerimizde çoğalması ile mümkün olur. Bu da Cumhuriyet döneminde gerçekleşir. Afife Hanım, ilk Türk kadın oyuncu olarak Meşrutiyet'in son senelerinde sahneye çıkar ama fazla kalamaz, tutuklanır. Halbuki Cumhuriyet'in hemen başında Bedia Muhahhit, Şaziye Maral, Necla Sertel, Halide Pişkin, Hülya Gözalan, Konservatuvarın kuruluşuyla da daha yüzlerce sahnelerimizi doldurmuşlardır.

Cumhuriyet döneminde bilhassa kadın ve çocuk oyuncu açısından sanat ailesi zenginleşmiş, oyuncuların ekonomik durumları düzeltilmiş, işleri cazip meslek haline gelmiştir. Zira eski oyuncuların geçinmek için başka işler yaptığı biliniyor. Mesela Şadi Fikret: Sinemacılık, Behzat Budak: Pastacılık, Raşit Rıza: Lokantacılık, Naşit'in Piyango satışı gibi.

Bu dönemde Geleneksel tiyatromuz her ne kadar Batı tarzı karşısında ihmal edilmiş ise de tamamen yok olmamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu tarzın son büyük ustaları da yetişir. Naşit Özcan, Tevfik İnce, Kavuklu Hamdi ve İsmail Dümbüllü, günümüze kadar süregelen tesirleri ile Muammer Karaca, Tevhid Bilge, Vahi Öz, Toto Karaca, Gazanfer Özcan, Nejat Uygur, Adile Naşit, Ferhan Şensoy gibi birtakım isimleri Halk sanatçısı ve Halk tiyatrocusu olarak gündemde tutmaktadır. Bu isimler, geleneksel tarzımızdan beslenen ve geleceği başarıyla sürdüren sanatçılardır.

Ahmet Kudsi Tecer,
(1901-1967)

Türk tiyatrosuna, eğitimini yurt dışında yapmış bazı isimler de büyük faydalar sağlamışlardır. Burada bir kaçının adını da zikretmek gerekir: Tunç Yalman, Nüvit Özdoğru, Metin Serezli, Kamran Yüce, Hadi Çaman, Ali Poyrazoğlu. Bu oyuncular yanında, başta Turan Of-lazoğlu olmak üzere pek çok yazarımız da vardır.

OYUN YAZARLARIMIZ

Piyes yazarlığı diğer türlerden biraz farklı ve zordur. Güzel sanatların tamamına yakını malzeme olarak bünyesinde barındırır. Tiyatro eserinin tam bir başarıya ulaşması ve yaşayabilmesi ancak sahnelendikten sonra olur. Yani eser, yazarın elinden çıktıktan sonra geniş bir ekibin müdahalesiyle hayat bulur.

Milli Türk tiyatrosunun varlığı, elbette Türk yazarlarının ve tiyatrocularının müşterek çalışmasıyla gerçekleşebilir. Cumhuriyet'in ilk yıllarına nazaran son yıllarda eser ve yazar sayısı artmıştır ama diğer sanat dallarındaki gelişmelerin paralelinde tiyatromuz bu konuda istenilen yolu alamamıştır. Bunun sosyal ve siyasal çok çeşitli sebepleri vardır. Burada bu konuya girmeyeceğim. Yalnızca yazarları piyes yazmaya özendirmek amacıyla 1946'da Cumhuriyet Halk Partisi'nin düzenlediği ödüllü piyes müsabakalarından, Necip Fazıl, A. Muhip Dranas, İlhan Tarus, Cevat Fehmi bu ödülleri ilk kazananlar arasındadır. Günümüzde de bu tür müsabakalar zaman zaman yapılmasına rağmen, maalesef istenilen sonuç alınamamaktadır.

Cumhuriyet dönemi yazarlarını üç grupta toplamak mümkündür:

1- Meşrutiyet dönemi yazarları: Halit Fahri, İ. Ahmet Nuri Sekizinci, Reşat Nuri, Musahipzade Celal, Hüseyin Suat, Mahmut Yesari, Yusuf Ziya, Abdülhak Hamid, Halide Edib, Aka Gündüz, Vedat Örfi, Refik Halit, Hüseyin Rahmi, Yakup Kadri vd.

2- Cumhuriyet'le birlikte oyun yazanlar: Faruk Nafiz, Necip Fazıl, Vedat Nedim Tör, Nazım Hikmet, Cevdet Kudret, Cevat Fehmi, Ahmet Kudsi Tecer, Ahmet Muhip Dranas, Selahattin Batu, Oktay Rifat vd.

3- 1950'den sonra eser verenler: Haldun Taner, Orhan Asena, Turgut Özakman, Cahit Atay, Refik Erduran, Çetin Altan, Necati Cumalı, S. Kudret Aksal, Güngör Dilmen, Nazım Kurşunlu, Aziz Nesin, Turan Of-lazoğlu, Behçet Necatigil, Hidayet Sayın, Recep Bilginer, Yıldırım Keskin, Başar Sabuncu, M. Cevdet Anday, İlhan Tarus, Tarık Buğra, S. Veyis Örnek, Güner Sümer, Aydın Arıt, Sermet Çağan, Erol Toy, Vasif Öngören vd.

Cumhuriyet tiyatrosu pek çok kadın yazar da yetiştirir: Halide Edib, Fehime Nüzhet, Nudiye Nizamettin, Adalet Ağaçoğlu, Nezihe Meric, Nezihe Araz, Sevgi Sanlı, Ülker Koksall bunlardan birkaçıdır.

PIYES KONULARI

Yazarlarımızın topluma bakış ve değerlendirmelerini Cumhuriyet dönemi piyeslerinde açıkça görürüz. Gerçekçi yaklaştıkları iddiasıyla yola çıkan yazarlar, hayatın içindeki insanı ve meselelerini piyeslerine taşıırken; toplum önündeki engelleri göstermek, ortadan kaldırmak yahut değiştirmek gibi taleplerde de bulunurlar. İnandırıcı olup olmadıklarını bir tarafa bırakarak ele aldıkları konuların çok çeşitli olduğu görülür. Biz, hepsini burada anlatma fırsatı bulamayacağız. Bu yüzden belli başlı ve önemli gördüğümüz birkaçına genel olarak temas edeceğiz.

1- Cumhuriyet'in hemen ilk yıllarında milli mücadele ve sonrası değişiklikleri ele alınır. Türk tarihi ile ilgili eserler yazılır. Bu eserlerde Atatürk yalnız bir kurtarıcı kahraman olarak değil, değişimi yapan bir yenilikçi olarak da karşımıza çıkar. Atatürk, bozulmuş, yozlaşmış Osmanlı'nın karşısına mücadelecii yönüyle çıkar.

Milli Mücadele'ye katılanların yiğitlikleri, fedakârlıkları, vatanseverlikleri; Atatürk'ün kadını, erkeği ve çocuğuyla vatani kurtarmak için nasıl canları pahasına çalıştıkları aktarılır. Türk tarihinin zafer sayfalarına Atatürk'le yeni bir destan eklenir. Bu destan, günümüze kadar çeşitli yazarlarca ele alınmışsa da henüz daha olgun eserlerin tam olarak yazılmadığı kanaatindeyiz.

2- Şahısların psikolojik meseleleri, aşağılık duygusu, yalnızlık, cinsellik ve para tutkusu, yozlaşmak, ölüm korkusu, değişen çevreyle uyumsuzluk, konulu piyesler.

3- Nesil çatışması, sindirilememiş Batıcılık, taklitçilik, maddeye önem verme, kadının yeri ve önemi, erkeğe ihanet, evlilik dışı aşklar, ahlaksızlık, din bezirganlığı.

4- Sosyal yapının ve ekonomik dengelerin bozukluğu, güvensizlik, sömürü, ahlâk çöküntüsü, aileye dışarıdan ve içeriden gelen baskılar, çocuklara düşkünlük, fedakâr anne.

5- Köy, kasaba çevresi ve şehrin varoşlarında cereyan eden olaylar, köy kadınının durumu, kan davası, sömürü düzeni, yoksulluk, ağa baskısı, gericilik, geleneklerin baskısı, düşmanlık, sınıf çatışmaları

6- Eski uygarlıklar, mitoloji, destanlar, masallar ve tarihi olaylar, halk kahramanları.

7- Özellikle çok partili sisteme geçildikten sonra siyaset ve siyasetçi anlayışı, demokrasi içinde antidemokratik uygulamalar, politik meseleler ve politikacı. Bura ya kendini baskı altında hisseden bazı yazarlarımızın farklı çevrelere ve tarihlere kaçarak yahut soyut kavram-

Haldun Taner, (1913-1986)

larla siyasi muhtevalı oyunlarını da dahil edebiliriz. Aziz Nesin, Tuncer Cücenoglu gibi.

8- Yurt dışına giden vatandaşlarımızın medeniyet, kişilik, iş ve aile problemleri.

Bu konuları daha da çoğaltmak mümkün. Bu dönemde geleneksel tiyatomuzdaki tipler gibi, yeni mesleklere dair yeni tipler de eserlerde yer alır. Borçlu memur tipi, üçkağıtçı politikacı tipi, namuslu öğretmen tipi, sanatçı, işçi tipi gibi sosyal katmanların durumlarını yansıtan tip zenginliği piyeslerimizi besler.

ÖZEL TİYATRO TOPLULUKLARI

Cumhuriyet döneminde Meşrutiyet'ten kalan bir kısım topluluklar bir süre daha can çekişir vaziyette hizmete devam ederler. Başlangıcında İstanbul Şehir Opereti, Muhlis Sabahattin Opereti, Cemal Sahir Opereti yanında Naşit, İsmail Dümbüllü, Raşit Rıza ilk akla gelenler.

İzmir'den başlayıp Anadolu'ya turne yapan Şadi ve arkadaşları Cumhuriyet'in ilanından sonra Ankara'ya yerleşir.

1924 toparlanma yılıdır. Can çekişen Darülbeydi, Şehzadebaşı'na yerleşir (Ferah Tiyatrosu). Kadıköy'de İbnürrefik Ahmet Nuri'nin Yeni Tiyatrosu faaliyet gösterir. Raşit Rıza da Beyoğlu'nda faaliyetine devam eder. 1935'te Raşit Rıza'dan ayrılan Halide Pişkin ve arkadaşları Pangaltıda Tan Sineması'nda temsillere başlarlar.

1942'de Ses tiyatro ve Operet topluluğu, 1946'da İstanbul Vodvil Sahnesi, 1948-1955 Yeni Ses topluluğu, 1951'de Muhsin Ertuğrul'un Küçük Sahnesi, 1952-55 Muammer Karaca topluluğu, 1955'te Haldun Dormen Tiyatrosu, 1958'de Kent Oyuncuları, 1959'da Lale Oraloğlu, 1959-1960 İstanbul Opereti, 1960-1961 Şen Ses opereti, 1961'de Ankara'da Büyük Meydan Sahnesi, Midhatpaşa Tiyatrosu, 1962 Arena Tiyatrosu, Gülriz Sürrü-Engin Cezzar Tiyatrosu, Azak Tiyatrosu.

1963'te Ankara Sanat Tiyatrosu, Asaf Çiğiltepe Tiyatrosu, 1964 Eskişehir Belediye Tiyatrosu, 1965 Adana Ziya Paşa oda tiyatrosu.

1966'da Avni Dilligil Halk Tiyatrosu, Gen-Ar. 1967'de Küçük Sahnede Mücap Ofluoğlu, Azak Tiyatrosunda Gönül Ülkü-Gazanfer Özcan.

1967'de Kabare Tiyatrosu, 1968'de Nejat Uygur Tiyatrosu (Bu tiyatro tuluat örneklerini bugün de sürdürür).

1969'da Nisa Serezli-Tolga Aşkıner Tiyatrosu.

1971 Ankara Birlik Sahnesi, İstanbul Ses Opereti.

Bunların dışında pek çok kısa süreli amatör ve profesyonel topluluklar, C. 18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara

faaliyetleri ve orta öğretim kurumlarını tiyatromuza katkılarını olmuştur. Bugüne kalan istikrarlı tiyatro sayısının az olduğu görülür.

TİYATRO BİNALARI

İlk tiyatro salonlarının büyük çoğunluğu sinema salonundan bozmadır.

Tepebaşı ilkidir, Tepebaşı Amfi Tiyatrosu'nda komedi kısmı hizmet verir.

Eski Odeon Tiyatrosu, Lüks Sineması'dır. Eldorado Tiyatrosu Divan Oteli'nin karşısında Pera Palas'ın yanındaki Garden Bar'dır

Taksim'de Maksim, Halep Çarşısı'nda Varyete Tiyatrosu önce Fransız Tiyatrosu sonra Ses Tiyatrosu, şimdi Dormen Tiyatrosu olmuştur.

Şimdiki Saray (Eski adı Glorya) Sineması tiyatro olarak görev yapar.

Kadıköy'de Mısırlıoğlu Tiyatrosu, Şehbal Tiyatrosu, Kuşdili Hilâl Tiyatrosu, Eski Apollon'da Hâle Tiyatrosu, Süreyya Tiyatrosu.

Üsküdar'da İnşirah Tiyatrosu.

Şehzadebaşı'nda Ferah, Millet Tiyatrosu.

Daha pek çok salon ve yazlık sinema ve bahçeler tiyatroya hizmet vermiştir.

Bugün için devlet tiyatroları ve şehir tiyatrolarının sahneleri hizmeti yaygın olarak verebilmektedirler.

Ankara'da:

1927'de yapılan Türkocağı Salonu'nu Halkevi, Devlet

Konservatuarı Tatbikat sahnesi ve gezici topluluklar bu binayı sırayla kullanırlar.

Küçük Tiyatro, Yeni Sahne, Altındağ, Oda, Meydan Sahneleri ile Ast'ın sahnesi belli başlıları.

İzmir'de Elhamra, Bursa'da Türkocağı salonu, sonradan 1957'de A. Vefik Paşa Sahnesi.

SONUÇ

Dönüp geriye baktığımızda, kısıtlı imkânlarla tiyatro dünyamızı bugünlere getirenlere hayranlık duymamak mümkün değil. Bugün için onların gerçekleştirdiklerinden hız alarak çok daha iyisini yapabiliydik. Karamsar tablo çizmemek için ve istisnaları da ayrı tutarak meseleye olumlu yaklaşım şunları eklemek istiyorum:

Cumhuriyet döneminde bugün için yeterli olmasa da dergilerimiz olmuştur: Perde ve Sahne, Artist, Sinema-Tiyatro, Oyun, tiyatro 70, ayrıca tiyatro program dergileri, Türk Tiyatrosu, Devlet Tiyatrosu, Kent Oyuncuları, Pastav (Ulvi Uraz), araştırma ve inceleme kitapları, araştırmacılara paralel olarak sayısı artmıştır. Piyesler,

Tuluat Tiyatro Grubu

bir kısmı yeniden basılsa da sayıca çoğalmıştır, kaliteli eser veren yazar sayısı artmıştır.

Yine bu dönemde, Nurullah Ataç gibi bir usta münekkit yetişmiş, münekkit sayısı artmıştır. Tiyatro Eleştirmenleri Derneği ve Uluslararası Tiyatro Enstitüsü kurulmuştur.

Televizyon ve Radyo'da tiyatroya yeterli olmasa da yer verilmiştir

Üniversitelerimizde tiyatro bölümleri kurulmuş, tiyatro bilimsel bir ortama çekilmiş, kaliteli tiyatrodan anlayan kaliteli seyirci yetiştirilmesine çaba harcanmıştır.

Tiyatrolara seyircinin ilgisi artmış, genç nüfus tiyat-

roya önem vermiş, tiyatroya gitmek ayrıcalıklı bir kültür faaliyeti sayılmıştır.

Tiyatro sanatçıları, çok yönlü kazançlar elde etmiş, hayat standartları artmıştır.

Pek çok iyi yönetmen ve yardımcıları yetişmiştir.

Türkçemiz, sahnelerimizde tenkide açık olsa da hayat bulmuştur. (Bu konunun ayrıca ciddi ele alınması gerekir. Zira son zamanlarda Türk Dili üzerinde oynanan oyunların en etkili sahnelerde görülmeye başlamıştır.)

Dileğimiz, bu faaliyetlerin büyük şehirlerimizden raşarak bütün yurdu daha sıkı sarmasıdır. Ancak o zaman Atatürk hep yaşayacak ve Cumhuriyet ebedileşecektir.

DİPNOTLAR

- 1 Enginün, Prof. Dr. İnci; Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, Dergâh Yay., İstanbul 2001.
- 2 Kaplan, Mehmet; Cumhuriyet Devri Türk Şiiri, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990, s. VII.
- 3 Ahmet İhsan; "Gözüm Arkada Kalmaz", Uyanış, nr. 1686-1, s. 3.
- 4 And, Prof. Dr. Metin; Atatürk ve Tiyatro, Devlet Tiyatroları Yayınları, Ekim, 1983.
- 5 And, a.g.e., s. 59.
- 6 Zobu, Vasfi Rıza; O Günden Bu Güne, Milliyet Yayınları, İstanbul 1977.
- 7 Tanpınar, Ahmet Hamdi; 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Yayınevi, İstanbul 1976, 4. b.
- 8 Türk Tiyatrosu, Ekim 1965.
- 9 Töre, Enver; 1908-1914 Arası Türk Edebiyatında Tiyatro Tenkidleri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1986.

KAYNAKLAR

- ADALI, Niyazi "50 yılda Türk Tiyatrosundan Kesitler", Hareket, Kasım/Aralık 1973, Nr. 95/96.
- AKI, Niyazi; Çağdaş Türk Tiyatrosuna Toplu Bakış, A. Ü. Yay. Erzurum, 1968.
- AKI, Niyazi; Türk Tiyatro Edebiyatı Tarihi-I, Dergâh Yay., İstanbul 1989.
- AKYÜZ, Kenan; Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, A. Ü. D. T. C. F. Yay. 3. b. Ankara 1979.
- BİLGEGİL, Kaya; Yakın Çağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerine Araştırmalar, Atatürk Ün. Ed. Fak. Yay. Erzurum 1980.
- GÖKSEL, Burhan; Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk, Kültür Bak. Yay., Ankara 1988.
- AND, Metin; Atatürk ve Tiyatro, Devlet Tiyatroları Yay. Ekim, 1983.
- AND, Metin; Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu, T. İş Bankası Kültür Yay. Ankara 1983.
- AND, Metin; 100 Soruda Türk Tiyatrosu Tarihi, Gerçek Yay. İstanbul 1970.
- AND, Metin; 50 Yılın Türk Tiyatrosu, İş Bankası Yay. İstanbul 1973.
- AND, Metin; Ataç Tiyatroda, Kent Yay. İstanbul 1963.
- AND, Metin; Tiyatro Kılavuzu, Milliyet Yay. İstanbul 1973.
- KAPLAN, Mehmet; Cumhuriyet Devri Türk Şiiri Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.
- KARADAĞ, Nurhan; Halkevleri Tiyatro Çalışmaları Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1988.
- NUTKU, Özdemir; Darülbeydi'nin Elli Yılı, D. T. C. F. Yay. Ankara, 1969.
- NUTKU, Özdemir; Yaşayan Tiyatro, Çağdaş Yay. İstanbul 1976.
- ŞENER, Sevda; "Cumhuriyet Dönemi Kadın Oyun Yazarları", Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 1973, Nr. 4, s: 31-44.
- ŞENER, Sevda; Çağdaş Türk Tiyatrosunda Ahlak Ekonomi Kültür Sorunları A. Ü. Yay. Ankara 1971.
- ŞENER, Sevda; Çağdaş Türk Tiyatrosunda İnsan A. Ü. Yay. Ankara, 1972.
- ŞENER, Sevda; Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Tiyatrosu T. İş Bankası Kültür Yay.
- TEKEREK, Nurhan; Cumhuriyet Dönemi'nde Adana'da Batı Tarzı Tiyatro Yaşamı, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1997.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi; 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Yayınevi, İstanbul 1976, 4. b.
- TÖRE, Enver; 1908-1914 Arası Türk Edebiyatında Tiyatro Tenkidleri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1986.
- TÖRE, Enver; 20. Y.Y. Çeviri Piyeslerinde Kadın ve Tiyatromuza Yansıması, Devlet Tiyatroları Yayınları, İş Eğitim Dizisi: 69-70, C. 2, Ankara 1991.
- TÖRE, Enver; "92' Türk Tiyatrosu", Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı 1993 Türkiye Yazarlar Birliği, Ankara 1993.
- TÖRE, Enver; "Tiyatro Dergileri", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. 8, Dergâh yay., İstanbul 1998.
- ÜNAL, Cankut; 1980-1990 Dönemi Ankara'daki Özel Tiyatrolar ve Etkinlikleri Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1997.
- YÜRÜK, Ali; Türkiye'de Tiyatro Kavgası, Boğaziçi Yay. İstanbul 1977.
- ZOBU, Vasfi Rıza; O Günden Bu Güne, Milliyet Yayınları, İstanbul 1977.
- ZOBU, Vasfi Rıza; Uzun Hikayenin Sonu, Ofset Marbaacılık, İstanbul 1990.